

بررسی تأثیر اینترنت بر آینده رشته تاریخ

روح‌اله صفری** / علی‌اکبر تشکری*

چکیده

حضور پدیده اینترنت در دو دهه اخیر در بسیاری از کشورها، تحولات مثبت بسیاری را به همراه داشته و حوزه تحقیقات و پژوهش‌های علوم انسانی، به‌ویژه تاریخ را از این تحولات بی‌نصیب نگذاشته است. به نظر می‌رسد، استفاده از این پدیده در حوزه‌های علمی و پژوهشی، با تمامی قابلیت‌ها و امکاناتش، همانند هر ابزار دیگری، دشواری‌ها و خطرهای خاص خود را به همراه داشته است. رشته تاریخ و محققان علوم انسانی در آینده‌ای نه چندان دور، در رویارویی با این پدیده جدید، با تهدیدها و چالش‌های بسیاری مواجه خواهند بود.

این مقاله با رویکرد تحلیلی و بررسی اسنادی به تفصیل پیرامون پیشینه شبکه جهانی اینترنت و تولید اسناد دیجیتال در این شبکه، جنبه‌های مختلف تأثیر شبکه جهانی اینترنت بر آینده رشته تاریخ و تاریخ‌نگاری، پیامدهای احتمالی تعامل اینترنت با رشته تاریخ، آینده اسناد دیجیتال، که یکی از دغدغه‌های مورخان معاصر است، بحث نموده است. کلیدواژه‌ها: تاریخ دیجیتال، اینترنت، اسناد و تاریخ‌نگاری.

safary552@gmail.com
atashakory@yahoo.com

** دانشجوی کارشناسی ارشد رشته ایران‌شناسی دانشگاه یزد

* عضو هیئت علمی گروه تاریخ دانشگاه یزد

دریافت: ۱۳۹۰/۹/۱۹ - پذیرش: ۱۳۹۱/۲/۱۶

مقدمه

رایانه و نرم افزارهای مرتبط با آن و همچنین شبکه جهانی اینترنت، نمونه‌ای از ابزارهایی است که امروزه جایگاه مستحکمی در جهان یافته است. امروزه نرم افزارهای رایانه‌ای نقش مؤثر و فراگیری در تولید، تکثیر و تغییر محصولات تصویری، صوتی و نوشتاری داشته و فعالان عرصه شبکه جهانی اینترنت توانسته‌اند در حوزه‌های برقراری ارتباط، جست‌وجو، گسترش کتابخانه‌های دیجیتال، انتشار اسناد و ثبت و ضبط داده‌ها، قابلیت‌های فوق‌العاده خود را به کار گیرند. اما با وجود تمامی نقاط قوت نرم افزارهای جدید و قابلیت‌های بالای اینترنت به نظر می‌رسد مورخان در آینده‌ای نه چندان دور با تهدیدها و چالش‌هایی، همچون بی‌ثباتی مواد آرشیوهای وب بنیاد، عدم بایگانی مناسب داده‌های دیجیتال که بسیاری از آنها ممکن است ارزش تاریخی داشته باشند، حذف و تغییر آنها از روی پایگاه‌ها، تغییر آدرس‌های اینترنتی (URL)^۱ برخی از منابع یا وب سایت‌ها و همچنین فقدان قوانین مشخص و مدون در زمینه ضبط و نگهداری اسناد دیجیتال در سازمان‌ها و نهادهای اداری روبه‌رو شوند.*

گسترش روزافزون رسانه‌های جدید، به ویژه شبکه جهانی اینترنت و تولید و انتشار داده‌های جدید در سطح جهان که بسیاری از این داده‌ها می‌تواند در روند تدوین تاریخ معاصر به کار مورخان بیاید، نشان از آن دارد که گسترش رسانه‌های جدید، به خصوص اینترنت، بر روند وقایع‌نگاری و تاریخ‌نویسی در آینده تأثیر خواهد داشت. با پیدایش اینترنت، همه مردم به نوعی در حال جمع‌آوری اطلاعات خود هستند و وظیفه وقایع‌نگاری را بر دوش می‌کشند. گسترش وب‌سایت‌ها، وبلاگ‌ها و بسیاری از شبکه‌های اجتماعی کمک کرده که بسیاری از مردم بتوانند اطلاعات مربوط به خود و روند تحولات زندگی‌شان را در فضای مجازی منتشر کنند. معلوم نیست مورخان چگونه باید دریابند که کدام یک از این وقایع و اطلاعات دیجیتال، با این حجم بالا و وسیع، مهم بوده و تاریخ آینده را بر اساس این منابع جدید چگونه باید نوشت. بر خلاف اعصار گذشته که بسیاری از مورخان با کمبود منابع و اسناد روبه‌رو بودند، در این عصر ازدیاد و وفور منابع و اسناد است که موجب سردرگمی آنان خواهد شد. به گفته تامشینفلد^۲ مورخان امروزی به جای جست‌وجو در اسناد، با حجم وسیعی از اطلاعات سر و کار دارند و هر چه بیشتر می‌گذرد آنها بیشتر سر در گم می‌شوند که کدام یک ارزش نگهداری و ثبت در تاریخ را دارند.^۳ با

توجه به انتشار این حجم از اطلاعات و ثبت و ضبط خودکار بسیاری از وقایع و حوادث، ممکن است که در دهه‌های آینده شاهد تغییر و تحولاتی در وظیفه و رسالت مورخان باشیم. به اعتقاد اریک /شمیت،^۴ بنیانگذار گوگل، این تغییرات و انتشار این حجم از اطلاعات در نهایت، تغییر شغل مورخان را به همراه خواهد داشت.^۵

مورخان در عصر اینترنت

قرنی را که در آغاز دومین دهه آن هستیم، بسیاری قرن «انفجار اطلاعات» نام نهاده‌اند. اریک /شمیت به این نکته مهم اشاره می‌کند که «در این عصر ما هر دو روز یکبار با حجم وسیعی از محتوا روبرو می‌شویم که هم اندازه کل حجم محتوایی تاریخ قبل از تمدن بشر تا سال ۲۰۰۳م است».^۶ در این قرن، رسانه‌ها دیگر تنها در فیلم و عکس و روزنامه‌های کاغذی خلاصه نمی‌شوند، بلکه رسانه‌های نوظهوری، همچون شبکه جهانی اینترنت و نرم‌افزارهای وابسته، آن چنان جایگاهی یافته‌اند که بسیاری از رسانه‌های سنتی را تحت الشعاع خود قرار داده‌اند. به همین علت است که بسیاری از افراد، سازمان‌ها و نهادها ناگزیرند به این پدیده روی آورده و از توانمندی‌های آن بهره‌مند شوند. حضور شبکه اینترنت در دو دهه اخیر، تحولات مثبت زیادی را در بسیاری از کشورها و از جمله ایران ایجاد کرده است. حوزه تحقیقات و پژوهش‌های علوم انسانی، به خصوص در رشته تاریخ نیز از این تحولات به دور نبوده است.

یکی از موضوعاتی که همواره مورد توجه روش‌شناسان هر علمی قرار دارد، ارتباط یک علم با سایر علوم، به طور اعم یا علوم دیگر به طور اخص است. تاریخ نیز به عنوان یک علم از این قاعده مستثنا نبوده و نیست. اگر دانش تاریخ به صورت سنتی با ادبیات، علم حدیث، کلام یا علوم دیگر پیوند داشته امروزه باید به عرصه‌های دیگری نیز توجه داشته باشد. پدیده اینترنت یکی از مقولاتی است که مورخان در دنیای معاصر خود را ناگزیر از ارتباط و تعامل با آن دیده و ضروری است که در حسن و قبح، چگونگی تعامل و تأثیر و آثار آن اندیشیده و تدبیر کنند.^۷

شبکه جهانی اینترنت

اینترنت را شاید بتوان گسترده‌ترین سامانه‌ای دانست که تاکنون به دست انسان طراحی، مهندسی و اجرا شده است. سابقه این شبکه عظیم جهانی به دهه‌ی ۱۹۶۰م باز می‌گردد؛ یعنی زمانی که آژانس‌های نظامی ایالات متحده آمریکا روی پروژه‌های تحقیقاتی برای

ساخت شبکه‌ای مستحکم سرمایه‌گذاری کردند. این پژوهش سبب شد تا مشارکت‌های جهانی آغاز شده و از اواسط دهه ۱۹۹۰م اینترنت به شبکه‌ای همگانی و جهان‌شمول تبدیل شود. وابسته‌شدن غالب فعالیت‌های بشر به اینترنت در مقیاسی بسیار عظیم و در زمانی چنین کوتاه، حکایت از آغاز دوران تاریخی نوینی در عرصه‌های گوناگون علوم، فناوری و به خصوص در چگونگی تفکر انسان دارد.^۸

بر اساس برخی آمارهای موجود، ایران با بیش از هفتاد میلیون نفر جمعیت، ۲۳ میلیون کاربر اینترنت دارد که بالغ بر ۳۴ درصد کل جمعیت کشور را شامل می‌شود. بر اساس آمار دیگری به نقل از گاردین، ایران زمانی با داشتن نزدیک به هفت میلیون و پانصد هزار مصرف‌کننده اینترنت، بعد از اسرائیل بالاترین میزان استفاده از اینترنت را در خاورمیانه داشته است.^۹

اینترنت و تولید اسناد دیجیتال

با گسترش اینترنت و دسترسی همگانی به آن، بسیاری از مردم و حتی سازمان‌ها و نهادهای اداری دولتی و غیر دولتی تصمیم به انتشار اخبار و اسناد خود در این شبکه گرفته‌اند. امروزه شاهد پدیده‌هایی، همچون وب‌سایت یوتیوب^{۱۰} در فضای مجازی هستیم که روزانه فیلم‌های مستند فراوانی را از سراسر جهان منتشر می‌کند. فیلم‌هایی که بسیاری از آنها توسط مردم عادی بارگزاری و به روز می‌شود و حتی بسیاری از رسانه‌های معتبر دنیا از این فیلم‌ها در پخش گزارش‌ها و اخبار خود استفاده می‌کنند. بسیاری از این فیلم‌ها چند دقیقه‌ای تا چند ساعتی، در آینده می‌تواند مورد قضاوت و بررسی مورخان قرار گرفته و ارزش تاریخی به عنوان یک سند داشته باشد.

پایگاه دیگری، نظیر فیس‌بوک^{۱۱} وجود دارد که هم اکنون بسیاری از مردم جهان به طور رایگان از آن بهره برده شخصیت‌های سیاسی، هنرمندان، ورزشکاران و مردمان عادی از سراسر جهان، همانند زندگی حقیقی خویش، یک زندگی مجازی نیز روی این شبکه دارند. آنها روزانه دیدگاه‌ها و حتی بسیاری از اسناد شخصی خود، اعم از فیلم، عکس و دیگر اطلاعات را روی این شبکه بارگزاری می‌کنند که بسیاری از این اطلاعات در آینده می‌تواند در قالب یک سند برای مورخان شمرده شود. از سوی دیگر، رسانه‌های جدیدی با کمک اینترنت توانسته‌اند «زمان» را در چرخه

انتشار انتقال آگاهی‌های تاریخی به حداقل رسانده و امکان ارتباط میان مورخان و مخاطبان آنها را، با کمترین واسطه فراهم کنند. در پرتو این امکانات تولید، حفظ، انتشار و انتقال شواهد تاریخی مربوط به گذشته و همچنین رخدادهای جهان معاصر برای مورخان آسان‌تر شده است.^{۱۲}

اما به نظر می‌رسد با توجه به نوپا بودن پدیده اینترنت، گسترش روزافزون این شبکه و تولید بالای حجم اسناد و اطلاعات دیجیتال، نقاط قدرت و ضعف این پدیده و عواقب احتمالی آن چندان بررسی نشده است. اکنون در سومین دهه استفاده از شبکه جهانی اینترنت می‌توان تصویر واقع بینانه‌تری از این پدیده و معایب و مزایای احتمالی آن داشت. تاکنون انتظار جامعه دانشگاهی از وبسایت‌ها عمدتاً در حد انتشار تازه‌های علمی و جست‌وجو کردن محدود شده بود. آنچه به آن کمتر توجه شده است، مفاهیمی همچون دسته‌بندی و خوشه‌بندی اطلاعات، جمع‌آوری اطلاعات تاریخی از روی شبکه جهانی اینترنت و تحلیل ارتباط میان این اطلاعات به کمک نرم افزارها و یا حتی وقایع‌نگاری با استفاده از اطلاعات روی شبکه اینترنت و با کمک نرم‌افزارهای رایانه‌ای است؛ توانمندی‌هایی که تاکنون کمتر توسعه یافته، اما واجد امکان خلق نوع جدیدی از تاریخ‌نگاری در آینده خواهد بود.^{۱۳}

در هر صورت، اگرچه این رسانه در ابتدای راه است، اما تاکنون مزایای بسیاری برای رشته تاریخ و مورخان داشته است. برقراری ارتباط میان عموم مردم، فارغ از موقعیت جغرافیایی آنها، ارتباط هم‌زمان بین آنها، امکان ذخیره‌سازی و ارسال حجم زیادی از اطلاعات و کدگذاری برای سهولت جست‌وجو و به روز رسانی، از جمله توانمندی‌های اینترنت شمرده می‌شود.

مورخان در وب می‌توانند مطالب خود را با مجموعه بیکران منابع، متون، نگاره‌ها، جداول و تصاویر کامل کرده و حتی به مطالب غیر حرفه‌ای که هیچ‌گاه امید کتاب شدن ندارند، دست یابند.^{۱۴} علاوه بر این، مورخان با توجه به فضای باز اینترنت می‌توانند به جای تمرکز روی رهبران سیاسی حکومتی، بر بدنه ملت‌ها و دیدگاه‌های آنان درباره وقایع و حوادث مختلف تمرکز کنند.

اما قطعاً چنین پیوندی میان تاریخ و رسانه‌های جدیدی همچون اینترنت و نرم‌افزارهای وابسته به آن در عین سودمندی برای هر دو سوی این ارتباط، با خطرهایی نیز همراه است.

امروزه با وجود نرم افزارهای قدرتمند ویرایش فیلم و عکس امکان اعمال هر نوع تغییر و تحریفی در عکس‌ها، فیلم‌های تاریخی و اسناد دیجیتالی وجود دارد. این تغییرات می‌تواند با چنان دقت و ظرافتی صورت گیرد که حتی متخصصان نرم افزارها نیز گاهی موفق به تشخیص آن نشوند. با این نرم افزارها می‌توان یک واقعیت تاریخی را جعل یا تحریف کرد که به مرور زمان این جعل و تحریف‌ها می‌توانند موجب سلب اعتماد مورخان نسل آینده از این گونه روایات و اسناد شوند.^{۱۵}

با توجه به نکته‌های اشاره شده، عجیب نیست که بسیاری از مورخان و دانشمندان علوم انسانی با احتیاط و سوءظن به این پدیده بنگرند. اما دیر یا زود فرایند جدیدی از مطالعه تاریخ فقط به شکل آنلاین ممکن خواهد بود و از این رو بی‌معناست که ما از وب همانند منابع کاغذی انتظار داشته باشیم.^{۱۶} البته مورخان باید این نکته را در نظر بگیرند که این پیامدها جزئی از طبیعت پدیده اینترنت است. به هر حال اگر مورخان برای تقویت نقاط مثبت و کاهش نواقص آن از هم اکنون به فکر نباشند قطعاً مشکلات استفاده از این پدیده در آینده، تشدید خواهد شد.

مورخان و اسناد دیجیتال

گرچه در دو دهه گذشته تحولات صورت گرفته در دنیای الکترونیک، دستیابی به اسناد و مدارک مورد نیاز را آسان‌تر نموده، اما پیامدهایی نیز به همراه داشته که این امر به نوبه خود، به کارگیری اسناد، انتخاب و از بین رفتن آنها، چگونگی نگهداری و دستیابی به آنها، ماهیت و معنا و حتی صحت و سقم اسناد را تحت تأثیر قرار داده است. طی سالیان گذشته، آفرینش، نگهداری و بازیابی اسناد تاریخی دچار تحولاتی شده و از اسناد کاغذی و ثبت روی کاغذ فاصله گرفته است. به نظر می‌رسد در دنیای جدید مفهوم کلی «سند چیست؟» با تغییراتی روبه‌رو شده است که این تغییرات تأثیر به‌سزایی در نگهداری اسناد، بررسی صحت و سقم آنها و استفاده مورخان از این اسناد خواهد داشت. مورخان با مفاهیم اصلی و منشأ یک سند و درستی آن در دنیای اسناد کاغذی آشنایی دارند، اما قوانین و مقررات سنجش اعتبار اسناد در عصر دیجیتال تغییر کرده و آنها می‌بایست خود را برای این تغییرات آماده کنند.

در حال حاضر، تحقیقات مورخان معاصر در زمینه اطلاعات بایگانی شده بر مبنای

مطالعه اسناد کاغذی بنا شده و حتی استفاده از تکنولوژی‌های جدید نیز بر مبنای استفاده از اسناد کاغذی گذشته مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد. این در حالی است که در عصر جدید بسیاری از اطلاعات و اسناد به صورت الکترونیکی و در فرمت‌ها و قالب‌های مختلف در حال انتشار است که هیچ پشتوانه کاغذی نداشته و اصل و محور، همان سند دیجیتال منتشر شده و فضای مجازی است. حجم بالای اطلاعات منتشر شده در فضای مجازی و گسترش روزافزون آن، تصمیم‌گیری در باره اینکه کدام یک از اسناد باید حفظ، ذخیره و نگهداری شود و چه اسنادی نیاز به نگهداری آن نیست و باید از بین برود، چگونگی حفظ و نگهداری اسناد دیجیتال و همچنین متولی حفظ و ضبط اسناد دیجیتال دولتی و مردمی در ایران و استاندارد بودن نرم‌افزارهای مورد استفاده توسط سازمان‌ها برای حفظ اسناد و بایگانی، از جمله چالش‌های پیش روی عصر جدید متولیان و مراکز نگهداری اسناد است. به عبارت دیگر، در دست داشتن نسخه دیجیتالی اسناد و مدارک برای مطالعه، پژوهش و حفظ اصل این سرمایه‌های فرهنگی یکی از نگرانی‌های اساسی است که باید چاره‌ای برای آن یافت.

یکی از مهم‌ترین مسائل در روش پژوهش در اسناد دیجیتالی، فقدان مادی این اسناد به عنوان یک منبع تحقیقی است، زیرا ماهیت این اسناد به صورت مجازی است (و نه عینی مانند کاغذ و چاپ). این در حالی است که به اعتقاد برخی دانشمندان حوزه تاریخ‌نگاری، اسناد و مدارکی که اساس و پایه یک تحقیق را شکل می‌دهند، باید ثابت، تعریف‌پذیر، قابل شناسایی و تباهی ناپذیر باشند. در این صورت می‌توان این اسناد و مدارک را تجزیه و تحلیل کرده و مورد انتقاد و تفسیر قرار داد.^{۱۷}

همچنین تکنولوژی، نرم‌افزارها و فرمت داده‌های دیجیتالی نیز به سرعت در حال تغییر است و آنچه بیش از یک مشکل است کهنگی و منسوخ شدن شیوه‌های گردآوری الکترونیکی اطلاعات است. شاید بهترین مثال در این زمینه، مثال فلاپی دیسک‌ها باشد که در دهه‌های گذشته از آنها استفاده قرار می‌شد و ممکن است در آینده غیر قابل خواندن و استفاده باشد، چنان که اکنون دیگر کمتر از آنها استفاده می‌شود. به طور مثال، شبکه BBC^{۱۸} در سال ۱۹۸۶م حجم زیادی از اطلاعات خود را روی دیسک‌های لیزری ۱۲ اینچی که به وسیله ابرکامپیوترهای BBC (اوج تکنولوژی اواسط دهه ۸۰ میلادی)، قابل استفاده بود، ذخیره کرد، اما تنها پس از ده سال تمامی این تکنولوژی‌ها کهنه و منسوخ شد و تا سال ۲۰۰۰م تعداد محدودی از دستگاه‌ها قادر به خواندن این اطلاعات از روی دیسک‌ها بودند.^{۱۹}

این مسئله بسیار مهم است که در رابطه با مخازن حافظه اسناد تاریخی دیجیتالی، باید قواعدی پیاده شود که در سطح بین‌المللی پذیرفته شود و مسئولان حفظ و نگهداری اسناد دیجیتالی، غیر قابل تغییر بودن آن و امکان مبادله و ارتباط همگانی با آن را تضمین کنند. به عبارت دیگر، باید ملاک‌های یکسان و پذیرفتنی در سطح بین‌المللی برای حافظه‌های دیجیتالی رایانه‌ها، مورد توافق قرار بگیرد که بتواند همه اسناد و مدارک موجود در مخزن‌های دیجیتالی را از هرگونه فساد و تغییرپذیری عمدی و غیر عمدی در امان نگه دارد.^{۲۰}

اسناد دیجیتال و مشکلات پیش رو

عصر دیجیتال مشکلات جدید دیگری را نیز پیش روی مورخان قرار داده است. نه تنها دیگر بایگانی نهادها و سازمان‌های دولتی دیجیتال می‌شوند، بلکه بخشی از زندگی اجتماعی انسان‌ها نیز به صورت گسترده‌ای روی وب در شبکه اینترنت یافت می‌شود. نامه‌های شخصی افراد به صورت الکترونیکی در می‌آیند، گستره وسیعی از تالارهای گفت‌وگو و شبکه‌های مجازی به سرعت در اینترنت در حال افزایش هستند، بسیاری از شهروندان از اینترنت برای حفظ تماس‌های روزانه خود استفاده می‌کنند، بخش عظیمی از ارتباطات اجتماعی جوانان از طریق رسانه‌های دیجیتال اعم از اینترنت و پیامک صورت می‌پذیرد، ارتباطات تلفنی به سوی دیجیتالی شدن حرکت کرده و حتی در برخی مراکز از سیستم گفت‌وگوی تصویری و کنفرانس‌های ویدیویی برای برقراری تعامل و ارتباط استفاده می‌شود، و بسیاری از خدمات دولتی به صورت الکترونیکی ارائه و تکمیل بسیاری از فرم‌های اداری از طریق پایگاه‌های اینترنتی صورت می‌گیرد. در واقع، زندگی مجازی با زندگی حقیقی در هم آمیخته شده و از قوانینی تبعیت می‌کند که به طور قابل توجهی با اشکال زندگی گذشته متفاوت است. معلوم نیست آیا گزارش این تعاملات و ارتباطات در جایی که مورخان در آینده بتوانند بدان دسترسی داشته باشند، ثبت و ضبط می‌شود؟

از سوی دیگر، یکی از مشکلات بزرگ این شبکه جدید دیجیتالی آن است که کمتر کسی می‌تواند با اطمینان از هویت شما در آن سو خبر داشته باشد. چگونه مورخان می‌خواهند در آینده تاریخ زندگی آدمیان در این عصر را روی صفحه نمایشگر بنویسند، در حالی که معلوم نیست چه کسی عمل می‌کند؟ تا چه حدی عمل کننده انسان است؟ ماشین است یا ترکیبی از این دو؟^{۲۱}

بی‌ثباتی مواد دیجیتال نیز از دیگر مشکلات نگهداری اسناد تاریخی است. موضوع نگهداری مواد بایگانی از کهن‌ترین شکل آن، نظیر نسخه‌های خطی و اسناد و مدارک تاریخی گرفته تا جدیدترین آنها، مانند سی‌دی‌ها، دی‌وی‌دی‌ها و منابع وب‌بنیاد، همواره یکی از چالش‌های اصلی بایگانی‌کنندگان بوده است. با این حال، به نظر می‌رسد که مواد چاپی در مقایسه با مواد دیجیتالی از مقاومت و پایداری به مراتب بیشتری بهره‌مندند. اداره استاندارد و فناوری امریکا عمر مفید سی‌دی‌ها و دی‌وی‌دی‌ها را در بهترین شرایط بین ۲۰ - ۲۰۰ سال تخمین زده است.^{۲۲} با این وجود، موضوع بی‌ثباتی مواد آرشیوی در حوزه آرشیوهای وب‌بنیاد از نوعی دیگر است. دستیابی به مواد آرشیوی وب‌بنیاد، نیازمند دستیابی به شبکه اینترنت است. یکی از وجوه بی‌ثباتی مواد دیجیتال وب‌بنیاد، عدم بایگانی مناسب مواد توسط وب‌سایت‌ها، حذف آنها از روی پایگاه‌ها، هزینه بالای نگهداری دائمی آنها روی فضای مجازی و گاهی اوقات تغییر آدرس اینترنتی (URL) برخی از منابع یا وب‌سایت‌های دربرگیرنده این گونه منابع است.^{۲۳} برای مثال اگر ما تصمیم گرفته که متنی را نسخه برداری نکرده و توسط اینترنت به اصل آن ارجاع دهیم، اما با گذشت زمان، ممکن است این پایگاه ارجاعی دستخوش تحولات و تغییراتی شده و حتی گاهی ممکن است که این متن‌های دیجیتالی به مرور زمان از شبکه حذف شوند. به عبارت دیگر، شاید این ارجاع در متن اصلی محتوای خویش را از دست بدهد و در آن صورت، ارجاع به آن کاملاً بی‌معنا و بی‌فایده خواهد بود.^{۲۴}

بنابراین، ناگزیر خواهیم بود به سوی آینده‌ای پر کار در وب‌سایت‌ها حرکت کنیم؛ حرکتی که می‌تواند آثار و تبعات مؤثری را در پی داشته باشد. به همین علت، مورخان باید تغییرات عمده و اساسی صورت گرفته در اسناد و مدارک موجود تاریخی را که عمدتاً به صورت دیجیتال در آمده و در بایگانی‌های الکترونیکی نگهداری می‌شود، در تحقیقات آینده خود در نظر داشته باشند. این امر به نوبه خود به کارگیری مدارک در تحقیقات، نگهداری از آنها، دستیابی به این اطلاعات و حتی ماهیت و معنای صحت اسناد را تحت تأثیر قرار خواهد داد.^{۲۵}

در دهه گذشته بسیاری از مدارک و اوراق تاریخی از حالت اطلاعات ثبت شده روی کاغذ یا دیگر موارد، به اطلاعات دیجیتالی تغییر شکل یافته است. این روند نشان از آن دارد که در آینده‌ای نه چندان دور دیجیتالی شدن بسیاری از اسناد، پدیده‌ای رایج و مرسوم

خواهد شد، از این رو آشنایی با رسانه‌های جدید و ابزارهای نوین فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات یکی از ضرورت‌های انکارناپذیر آموزش و پژوهش تاریخ در امروز و فردای ایران است. دانشجویان، استادان و محققان تاریخ، قبل از آنکه دیر شود، باید به صورت روزافزون، خود را برای استفاده از این ابزارها توانمند سازند. در کلاس‌های «روش‌شناسی» و «روش پژوهش‌های تاریخی» نیز یکی از سرفصل‌هایی که باید بدان توجه کافی نشان داده شود، تأکید بر ضرورت استفاده از علوم کمکی است که باید بر جایگاه پراهمیت آن تأکید شود. امروز بیش از هر زمان دیگری ضرورت تدوین و تصویب درسی با عنوان «پژوهش‌های تاریخی و دنیای دیجیتال» یا «تاریخ و اینترنت» احساس می‌شود.^{۲۶}

مورخان در شرایط کنونی بایستی یک قدم فراتر رفته و علاوه بر روبه‌رو شدن با چالش‌های عصر جدید، مشاوره‌هایی نیز به سیستم‌های بایگانی و حتی طراحان نرم‌افزارهای دیجیتالی مورد استفاده توسط نهادها و سازمان‌های مختلف بدهند. اینکه چگونه و چه مدارکی باید حفظ و کدامیک باید از بین برود؟ علاوه بر این، باید شناختی از اصل و منشأ مدارک در دنیای دیجیتال داشته باشند. در صورتی که مورخان بخواهند نیازهای آتی خود را برآورده سازند، باید از هم اکنون به فکر بوده و با تازه‌های عصر دیجیتال آشنا شوند، در غیراین صورت ممکن است فرصت زیادی از دست رفته و صدماتی نیز به واسطه عدم استفاده از این قابلیت‌ها پدید آید.^{۲۷}

نتیجه‌گیری

ورود هر تکنولوژی، پیامدهای خاص فرهنگی و اجتماعی خود را به همراه خواهد داشت، چنان‌که ورود تکنولوژی «ضبط صدا و تصویر»، شاخه‌ای از تاریخ با عنوان «تاریخ شفاهی»^{۲۸} را به همراه داشت. به نظر می‌رسد ورود رسانه‌های نوینی، مانند اینترنت نیز شاخه‌های جدیدی را در حوزه تاریخ ایجاد خواهد کرد. بنابراین، اساتید و دانشجویان رشته تاریخ باید دانش کافی در باره روند تحولات عصر دیجیتال برای ثبت تاریخ آینده داشته باشند. قطعاً طراحی واحدهای درسی^{۲۹} با عنوان «تاریخ دیجیتال» یا «تاریخ و رایانه»، همچنین راه‌اندازی «انجمن تاریخ و رایانه» در ایران که البته در بسیاری از کشورها از جمله کانادا، امریکا و استرالیا حدود یک دهه از فعالیت چنین تشکل‌هایی می‌گذرد، می‌تواند از یک سو دانشجویان و اساتید تاریخ ایران را با این مقوله آشنایی بیشتری بخشیده و همچنین علاقمندان به این حوزه را برای پژوهش و پیگیری هدفمند این مبحث کمک کند.

اما از سوی دیگر، با توجه به دیجیتالی شدن بسیاری از اطلاعات مورد نیاز مورخان، بررسی منابع دیجیتال و داده‌های دیجیتالی عصر حاضر و طبقه‌بندی و حفظ و نگهداری از آنها نیز ضروری به نظر می‌رسد، از این رو نگهداری اسناد دیجیتال یکی از مقولاتی است که مورخان و بایگانی‌کنندگان از هم اکنون باید به فکر بوده و با شناخت دقیق از تکنولوژی‌های روز دنیا و تعامل مناسب با طراحان وب سایت‌ها، وبلاگ‌ها، نرم‌افزار و سخت‌افزارهای مختلف کامپیوتری، انتظارات خود را به آنان منتقل کنند تا در طراحی و تکمیل تکنولوژی‌های عصر جدید دغدغه‌های مورخان نیز در نظر گرفته شود.

نکته‌ای که از هم اکنون مورخان باید به فکر آن باشند، حرکت بسیاری از نهادهای دولتی ایران به سوی ارائه خدمات الکترونیک است؛ روندی که به تولید حجم زیادی از داده‌ها و در نتیجه اسناد دیجیتالی منجر خواهد شد و در آینده، بسیاری از این اسناد می‌تواند ابزار کار مورخان باشد، از این رو حفظ و صیانت از آنها همواره باید یکی از دغدغه‌های مورخان بوده و در تعاملی مناسب با متولیان امر، آنها را از اهمیت این موضوع آگاه کنند. البته در سال ۱۳۸۸ معاون رئیس جمهوری ایران طی بخش‌نامه‌ای^{۳۰} سازمان اسناد ملی ایران را متولی این امر شناخت و به ثبت و ضبط و نگهداری اسناد دیجیتال سازمان‌های دولتی موظف کرد، ولی متأسفانه به نظر می‌رسد تاکنون قدم مؤثری در این زمینه برداشته نشده و قوانین مشخص الزام‌آوری برای سازمان‌ها و نهادهای مختلف اداری دولتی در ایران برای ثبت و ضبط اسناد دیجیتال خود و تحویل آنها به سازمان اسناد ملی وضع نشده است. از سوی دیگر، در فضای مجازی، روزانه شاهد انتشار حجم زیادی از داده‌های دیجیتالی از سوی بدنه مردم می‌باشیم (اعم از یادداشت‌ها، خاطرات، عکس‌ها، فیلم‌ها و...) که هر کدام در آینده می‌تواند برای مورخان ارزشمند و به عنوان یک سند تاریخی مورد قضاوت قرار گیرد. متأسفانه در این زمینه، کار چندانی از سوی دولت و همچنین از سوی طراحان و برنامه‌نویسان نرم‌افزارهای مختلف کامپیوتری صورت نگرفته و این احتمال وجود دارد که دیر یا زود با توجه به عدم ثبات بسیاری از این داده‌های دیجیتالی در فضای مجازی، شاهد از دست رفتن آنها باشیم.

پی‌نوشت‌ها

۱. نشانی وب یا نشانی اینترنتی (Uniform Resource Locator) یو آر ال مشخص‌کننده موقعیت مکانی یک منبع در اینترنت یا شبکه‌هایی مشابه اینترنت است.
- * گفتنی است مشکل‌ها و معضله‌هایی که در این مقاله مورد بررسی قرار گرفته مربوط به تاریخ‌نگاری در حوزه تاریخ معاصر است و چنین مشکل‌ها و معضله‌هایی درباره تاریخ صدر اسلام و ائمه علیهم‌السلام وجود ندارد.
2. Tom Scheinfeldt
3. www.tebyan.ir , 1389
4. Eric E. Schmidt.
۵. همان، ۱۳۸۹.
6. www.tebyan.ir , 1389.
۷. مهدی فرهنگی منفرد، «تاریخ و رسانه»، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، ش ۱۲۹، ص ۱.
8. www.wikipedia.com , 1390.
۹. همان، ۱۳۸۹.
۱۰. YouTube (یکی پایگاه‌های به اشتراک گذاری ویدیو است).
11. Face book
۱۲. مهدی فرهنگی منفرد، «تاریخ و رسانه»، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، ش ۱۲۹، ص ۳.
۱۳. دانیل جی کوهن، «تاریخ و دو دهه شبکه جهانی پهنا»، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، ویژه نامه تاریخ و رسانه، ش ۱۲۹، ص ۲۰.
۱۴. همان، ص ۲۰.
۱۵. مهدی فرهنگی منفرد، «تاریخ و رسانه»، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، ش ۱۲۹، ص ۳.
۱۶. دانیل جی کوهن، «تاریخ و دو دهه شبکه جهانی پهنا»، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، ویژه نامه تاریخ و رسانه، ش ۱۲۹، ص ۱۷.
۱۷. رولاندو، مینوتی، اینترنت و حرفه تاریخ‌نگاری، ترجمه حسن فرشتیان، ص ۶۷.
۱۸. بی‌بی‌سی مخفف این کلمه انگلیسی است: «British Broadcasting Corporation» که به معنی «بنگاه سخن‌پراکنی بریتانیا» می‌باشد.
19. Hampshire, Johnson, *the Digital World and the Future of Historical Research*, 2008.
۲۰. رولاندو، مینوتی، همان، ص ۷۵.
21. Mark Poster, *History in the Digital Domain*, 2004.
۲۲. دانیل جی کوهن، «تاریخ و دو دهه شبکه جهانی پهنا»، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، ویژه نامه تاریخ و رسانه، ش ۱۲۹، ص ۲۴.
۲۳. رولاندو، مینوتی، اینترنت و حرفه تاریخ‌نگاری، ترجمه حسن فرشتیان، ص ۹۸.
۲۴. سیما شارقی، «آینده آرشیو و تحقیقات تاریخی»، فصل‌نامه گنجینه اسناد، ش ۷۶، ص ۲.
25. Hampshire, Johnson, *the Digital World and the Future of Historical Research*, 2008.
۲۶. مهدی فرهنگی منفرد، «تاریخ و رسانه»، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، ش ۱۲۹، ص ۵.
27. Hampshire, Johnson, *the Digital World and the Future of Historical Research*, 2008.

۲۸. تاریخ شفاهی یکی از شیوه‌های پژوهش در تاریخ است که به شرح و شناسایی وقایع، رویدادها و حوادث تاریخی بر اساس دیدگاه‌ها، شنیده‌ها و عملکرد شاهدان، ناظران و فعالان آن ماجراها می‌پردازد.
۲۹. مهدی فرهنگی منفرد، «تاریخ و رسانه»، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، ش ۱۲۹، ص ۵.
۳۰. طی بخشنامه شماره ۲۶۰۹۶۹/۳۸۹۵۱ مورخه ۱۳۸۸/۱۲/۲۶ هیات دولت، متولی اصلی حفظ و نگهداری اسناد الکترونیک ایران، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران شناخته شده و کلیه وزارتخانه‌ها و سازمانها ملزم به در اختیار قرار دادن یک نسخه از اسناد دیجیتال خود به این سازمان شده‌اند.

منابع

اسلویین، جیمز، *اینترنت و جامعه*، ترجمه علی راد باوه و عباس گیلوری، تهران، انتشارات کتابدار، ۱۳۸۱.
ایمانوئل، کاستلز، *عصر اطلاعات (اقتصاد، جامعه و فرهنگ)*، ترجمه حسن چاوشیان، احدعلیقلیان و افشین خاکباز، تهران، طرح نو، ۱۳۸۵.

پایگاه تحقیقاتی تبیان، تاریخنگاران عصر دیجیتال - بهمن ماه ۱۳۹۰

رولاندو، مینوتی، *اینترنت و حرفه تاریخ نگاری*، ترجمه حسن فرشتیان، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۶.
شارقی، سیما، «آینده آرشیو و تحقیقات تاریخی»، *گنجینه اسناد*، ش ۷۶، ۱۳۸۸.
شارل، ساماران و همکاران، *روش های پژوهش در تاریخ*، ترجمه ابوالقاسم بیگناه، غلامرضا ذات علیان، مهدی علایی، اقدس یغمایی، مشهد، آستان قدس رضوی، ۱۳۷۰.

فرهانی منفرد، مهدی، تاریخ و رسانه، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، شماره ۱۲۹، آذر ماه، ۱۳۸۸.
کوهن، دانیل جی، «تاریخ و دو دهه شبکه جهانی پهنا»، *کتاب ماه تاریخ و جغرافیا*، ویژه نامه تاریخ و رسانه، ش ۱۲۹، آذر ماه، ۱۳۸۸.

<http://www.tebyan.net/newindex.aspx?pid=138096&Keyword=تاریخ+دیجیتال> /2010/9/29

Hampshire, Johnson, the Digital World and the Future of Historical Research. (2010). Available at tcbh.oxfordjournals.org, 2010/12/9

<http://fa.wikipedia.org/1389/11/10>

The American Association for History and Computing , <http://theaahc.org>

Mark Poster, History in the Digital Domain, 2004- www.humanities.uci.edu/mposter, 2010/11/14

